

кції аграрного підприємства. Це обґрунтовано низькою вартістю його утримання, економією в трудових ресурсах, територіальним охопленням, та іншими перевагами в порівнянні з традиційними засобами реалізації продукції.

Література:

1. Ресурси потрала <http://www.denga.com.ua>.
2. Евгений Рублев «Блог поисковых исследований» <http://www.prodviение-saita.com.ua>.
3. Разработка сайтов <http://kriptograff.at.ua>.
4. Украинская аграрная биржа <http://www.uame.com.ua>.

Рецензент: д.е.н., професор Фірсов Є.О.

УДК 330.87: 338.43

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Кравчук І. І., к.е.н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

Здійснено аналіз сучасних трансформацій у розвитку сільських територій. Ідентифіковано вплив інституціональних, просторових, глобалізаційних чинників на процеси трансформації. Представлена концептуальна модель системної трансформації агросфери та розвитку сільських територій. Запропоновано шляхи удосконалення впливу на трансформаційні процеси у розвитку сільських територій України.

The analysis of modern transformations is carried out in development of rural territories. Influence of institutional, spatial, factors of globalization is identified on the processes of transformation. Presented conceptual model of system transformation of agrarian sphere and development of rural territories. The ways of improvement of influence are offered on transformation processes in development of rural territories of Ukraine.

Постановка проблеми. Стан розвитку сільських територій України характеризується певними деструктивними проявами, що пов'язані із глобальними тенденціями індустріалізації аграрного виробництва та стрімкої урбанізації (відтік сільського населення у міста), а також відсутністю можливостей у сільських жителів забезпечувати належну якість існування на території проживання. Глобальні тенденції є об'єктивно закономірними та потребують знаходження адекватного інструментарію для адаптації у внутрішньому економічному середовищі країн. Це вбачається передумовою до формування методологічних і прикладних засад соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз результатів впровадження державних програм розвитку агросфери в Україні вказує на незначні позитивні зміни соціально-економічного стану сільських територій. Це спричинено як недофінансуванням тактичних заходів реалізації програм і планів розвитку, так і недостатнім методологічним обґрунтуванням та методичним забезпеченням механізму їх соціо-економіко-екологічної координації.

В останнє десятиліття спостерігається підвищення інтересу представників різних наукових шкіл до проблем розвитку сільських територій. Це зу-

мовлено тим, що вони є локальною просторовою базою для здійснення аграрного виробництва, логістичної, рекреаційної та інших видів диверсифікованої діяльності, а найголовніше – життєвим простором для сільського населення. В цьому сенсі важливим вбачається знаходження дієвих чинників системного впливу на трансформаційні процеси у розвитку сільських територій та їх концептуального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна аграрна економічна наука має вагомий напрацювання з проблем соціально-економічного розвитку села та сільських територій. О. Богуцький, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, О. Онищенко, О. Павлов, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, Є. Хлобистов, С. Юшин досліджують проблеми адаптації земельних, еко-територіальних, просторових та соціально-економічних відносин на сільських територіях. Ними розроблені теоретико-методологічні засади вивчення та аналізу трансформаційних процесів розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки та сільських територій. Питанням багатофункціонального розвитку села, сільських територій, агро-укладу сільського простору присвячені праці Ю. Губені, Б. Пасхавера, О. Попової, Л. Шепотько, Г. Черевка. Детермінанти розвитку людського (соціального) капіталу в аграрній сфері та проблеми його адаптації до сучасних урбанізаційних викликів є науковими інтересами О. Бородіної, В. Дієспєрова, М. Маліка, Л. Михайлової, М. Орлатого, О. Шубравської, В. Юрчишина, К. Якуби. Аспекти сталого розвитку соціо-просторових аграрних систем досліджують Б. Букринський, Н. Глазовський, А. Гордєєв, Л. Мельник, В. Лісовий, С. Сдасюк, В. Трегобчук. Проте, динамічні трансформації, що відбуваються у розвитку сільських територій зумовлюють необхідність глибокого дослідження різних вимірів трансформаційних проявів.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності формування концептуальних засад трансформації розвитку сільських територій на системній основі. До основних завдань дослідження віднесено: аналіз сучасних трансформацій у розвитку сільських територій та ідентифікація чинників впливу на трансформаційні процеси; вивчення сучасних концептуальних засад трансформації агросфери та сільських територій; обґрунтування необхідності формування й використання інструментарію економічного забезпечення інституціонального середовища трансформації сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний спектр методологічного обґрунтування дефініцій терміну „сільська територія” має безліч конструктивних особливостей в різних контекстах їх використання. В географічному – це територія, що знаходиться поза межами міст із природними умовами і ресурсами, включаючи сільське населення; в економічному – це просторова база первинних сировинних галузей економіки із домінуванням сільських (руральних) галузей (сільське та лісове господарство, рекреація) та можливістю багатофункціонального розвитку; в екологічному – це просторова основа для здійснення природоохоронної діяльності; в соціальному – це простір існування сільського населення, на якому забезпечується формування

якості життя [2, с. 66; 4, с. 208; 8, с. 52]. Класичний підхід до природної, територіальної і соціальної взаємодії закладено у ноосферній концепції В. Вернадського, концепції „соціального впливу” С. Подолинського [6, с. 37; 16, с. 101; 7, с. 74; 15, с. 88-91], соціальній географії (закономірності та фактори виникнення територіальних відмінностей у соціальних структурах та їх взаємозв'язок з матеріальним виробництвом та природним середовищем) [12, с. 131].

Тенденції сучасних трансформацій у розвитку сільських територій визначаються різними векторами проявів, а саме, просторовими, демографічними, економічними, соціально-інфраструктурними, координаційними (управлінськими), екологічними. Особливістю цих трансформацій є їх тісний взаємозв'язок у процесі здійснення, що свідчить про наявність системних ознак впливу на рівень розвитку конкретних територій.

Аналіз тенденцій просторово-демографічних трансформацій у розвитку сільських територій вказує на те, що в останні роки відбувається суттєве зменшення кількості сільського населення. Зокрема, у період 2003-2010 рр. його кількість зменшилась майже на 2 млн. осіб (з 15, 8 млн. у 2003 р до 13, 7 млн. у 2010 р.). Це спричинило зменшення на 141 од. кількості сільських населених пунктів (з 28612 у 2003 р. до 28471 у 2010 р.) [11]. Погіршення кількісних і якісних параметрів демографічних процесів відбувається внаслідок складних економічних, соціальних та екологічних умов на сільських територіях.

Аналіз тенденцій соціально-інфраструктурних трансформацій вказує на критичний стан розвитку соціально-культурної та побутової сфери на сільських територіях. На кінець 2011 р. тільки 50 % українських сіл були забезпечені середніми закладами освіти; 29 % - будинками культури; 36 % - газопроводами; 22 % - водопроводами, 3 %- каналізацією [17]. До того ж, в останні роки спостерігається тенденція до закриття закладів торгівлі та побутового обслуговування (це спричинено неможливістю представників малого бізнесу протистояти фінансовій кризі).

Аналіз координаційних (управлінських) трансформацій вказує на існування певних позитивних зрушень, особливо, в контексті державного управління сільськими територіями. Нині процес державного управління розвитком сільських територій має чітко виражений вектор проектно-програмного регулювання, простежується вибір пріоритетів і логічна послідовність постановки завдань в процесі реалізації державних стратегій, програм та планів розвитку. Разом із тим, неузгодженість процесів формування фіскальних ланцюгів їх підтримки (іноді і відсутність фінансування) знижують ефективність їх реалізації.

У Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р. містяться завдання, що пов'язані із координацією соціально-економічного розвитку та підвищенням ступеню професійного управління в аграрному секторі, проте аналіз плану її фінансового забезпечення свідчить про чітку виробничу спрямованість програми (85 % фінансування направляється на підтримку аграрного виробництва) [13], а реальний стан її фінансування дозволяє зробити висновок про обмеженість (або відсутність) фінансо-

вої підтримки заходів з реалізації [5]. Аналогічні тенденції спостерігаються і в процесі реалізації Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року та Галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельний проект „Нова сільська громада”) [14].

Координаційні (управлінські) трансформації на сільських територіях відбуваються завдяки формуванню механізму ефективного місцевого управління (самоврядування), однак більшість методологічних та методичних напрацювань залишаються мало використовуваними з причин відсутності реального механізму фінансового забезпечення фондів розвитку сільських громад [9]. До того ж, спостерігається пряма залежність їх формування і використання від наявних економічних умов розвитку сільських територій, а саме, наявності підприємств – суб’єктів агробізнесу, інших видів економічної діяльності. Ідентифікація основних трансформаційних процесів у розвитку сільських територій України підтверджує існування системного взаємозв’язку у їх проявах із превалюванням економічного. Економічний прояв відбивається у реальних результатах всіх трансформаційних процесів та є виміром рівня соціально-економічних умов розвитку соціуму (людей, які живуть, працюють на певному територіальному просторі і спільно користуються його благами). Такі позиції свідчать про необхідність концептуального обґрунтування системи трансформаційних процесів розвитку сільських територій.

Вивчення сучасних методологічних підходів до системної трансформації агросфери та сільських територій вказує на існування трьох основних концептуальних векторів – інституціонального, просторового, глобалізаційного [19]. Представники інституціональної школи вважають передумовою системних трансформацій формування середовища взаємоузгодження внутрішніх та зовнішніх інститутів [3, с. 111; 18, с. 50]. На важливість врахування сценаріїв ймовірних соціально-економічних ефектів розвитку просторових соціо-економіко-екологічних систем в процесі формування різних моделей якості життя соціуму (нації, громади) вказують розробники концепції просторово-соціального порядку [1, с. 27-42]. Врахування викликів глобального середовища, що пов’язані з урбанізацією, міжнародною спеціалізацією у продовольчому забезпеченні населення, зміною формату глобального землекористування та екологічної допустимості до користування природними благами вважають факторами прогресивних тенденцій в планетарній агросфері майбутнього науковці-глобалісти [16, с. 112-114, 134]. З урахуванням зазначеного, пропонуємо модель системної трансформації розвитку сільських територій (рис. 1).

Демонстрація моделі, представлена на рис. 1, вказує на існування системного взаємозв’язку між зовнішнім та внутрішнім середовищем трансформації сільських територій. З рис. 1 видно, що економічна трансформація сільських територій є основним інтегратором системних зв’язків та впливає на трансформацію мотивації сільського населення до життя і праці на селі.

Рис. 1. Модель системної трансформації розвитку сільських територій
Джерело: власні дослідження

Відтак, можна вважати, трансформацію мотивації реверсивним чинником системної трансформації, оскільки, по-перше, вектори її проявів знаходяться у площині соціально-економічного контакту потреб та просторового, інституціонального, глобального середовища трансформацій агросфери; по-друге, економічний результат будь-яких трансформацій є передумовою до інших видів трансформацій (наприклад, розвиток на сільських територіях ефективного агробізнесу спонукає населення до життя, праці на селі, відтворення власного добробуту на території існування); по-третє, інституціональні регулятори зазвичай більш ефективні в умовах трансформації добробуту сільського соціуму у мотивацію відтворення якості життя на сільських територіях. Однак, результати аналізу різних видів трансформацій на сільських територіях України, наведені вище, вказують на деструктивні системного зв'язку між економічними результатами та трансформацією мотивації. За таких умов важливим є знаходження дієвих інструментів управління трансформаціями.

З метою забезпечення економічної ефективності різних видів трансформацій на сільських територіях України необхідним вбачається:

– формування й використання інструментарію економічного забезпечення інституціонального середовища агросфери України в контексті здійс-

нення у повному обсязі фінансування державних стратегій, програм, планів розвитку;

- здійснення правової, економічної, організаційної та інформаційної підтримки розвитку на сільських територіях агробізнесу, диверсифікованих видів діяльності та іншої різновидової діяльності;

- підвищення рівня соціальної відповідальності керівництва бізнесових структур, агрохолдингів, органів місцевого самоуправління;

- сприяння залученню до розвитку сільських територій представників бізнесу, меценатів шляхом їхньої участі у формуванні фондів розвитку громад;

- сприяння використанню просторової бази сільських територій як маршрутних логістичних об'єктів у міжнародних транспортних перевезеннях;

- формування у майбутніх спеціалістів аграрного профілю навичок ведення агробізнесу на прикладі економічно розвинених країн та створення дієвої системи державної підтримки молодих спеціалістів (забезпечення житлом, пільгове кредитування, допомога у започаткуванні власної справи тощо).

Висновки. Тенденції сучасних трансформацій у розвитку сільських територій визначаються просторовими, демографічними, економічними, соціально-інфраструктурними, координаційними (управлінськими), екологічними проявами. Ідентифікація основних трансформаційних процесів у розвитку сільських територій України підтверджує існування системного взаємозв'язку у їх проявах із превалюванням економічного.

Економічний прояв відбивається у реальних результатах всіх трансформаційних процесів та є виміром рівня соціально-економічних умов розвитку соціуму (людей, які живуть, працюють на певному територіальному просторі і спільно користуються його благами). Запропонована модель системної трансформації розвитку сільських територій вказує на наявність реверсивного взаємозв'язку між середовищем трансформації та трансформацією мотивації населення до життя і праці на селі.

З метою подолання деструктивних чинників трансформації розвитку сільських територій необхідним вбачається формування і використання інструментарію економічного забезпечення інституціонального середовища агросфери України в контексті здійснення у повному обсязі фінансування державних стратегій, програм, планів розвитку агросфери, а також забезпечення різних видів економічної підтримки населення.

Література:

1. Аниміца Г. П. Пространственно-временная парадигма в социэкономике: региональный аспект: монография / Г. П. Аниміца, В. А. Сухих. – Пермь, 2007. – 140 с.

2. Баутин, В. М. Устойчивое развитие сельских территорий: сущность, термины и понятия [Текст] / В. М. Баутин, В. В. Козлов // Информ. бюл. / МСХ РФ, 2006. — № 3-4. — С. 64–67.

3. Бочков А. А. Модернизационная стратегия развития АПК региона: институциональные изменения, направления, механизм: монография / А. А. Бочков — Краснодар: Изд-во Кубанского гос. агр. ун-та, 2008.— 345 с.

4. Гончаренко І. В. Ретроспектива формування сільських територій регіонів України [Текст] / І.В. Гончаренко // Регіональна економіка. – 2008. – №3. – С. 204–209.
5. Звіт про результати аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК / Рахункова палата України (брошура).: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005>.
6. Курдюмов С. П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем [Текст] / С. П. Курдюмов М.: изд-во „Дело”, 1990. — С. 34—41.
7. Назаров В. И. Учение о макроэволюции [Текст] / В. И. Назаров. — М.: Наука, 1991. — С. 96-111.
8. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій [Текст] / М. Й. Малік // Економіка АПК. — 2008. – №5. — С. 51–58.
9. Місцеве самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку / Аналітичні матеріали. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/15122009/ingex.htm>.
10. Носонов А. М. Территориальные системы сельского хозяйства (экономико-географические аспекты исследования) [Текст] / А.М. Носонов. — М.: Янус-К, 2001. — 324 с.
11. Петрушенко М. Щороку до 17 сіл іде в небуття / М. Петрушенко // Уряд. кур'єр. — 2010.—17 лип. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/index.php>.
12. Присяжный М. Ю. Социально-географические исследования сельской местности в России [Текст] / М. Ю. Присяжный // Молодой ученый. — 2011. — №4. Т.1. — С. 127-133.
13. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету міністрів України від 19.09. 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p>.
14. Про затвердження Галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту „Нова сільська громада”): Наказ міністерства аграрної політики України від 1.06.2010 р. № 2890. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://ua.pravo.net/akty/postanovy-osnovni/akt8txsr2c.htm>.
15. Разумов В.И. Философская пропедевтика построения качественных моделей [Текст] / В.И. Разумов // Методология и методика естественных наук / Сб. науч. тр. Омск: ОмИПКРО. — Изд-во ОмГПУ, 1998. — Вып. 2. — С. 75–100.
16. Сиденко В. Р. Глобалізація європейська інтеграція економічний розвиток: українська модель, Т. 2 / В. Р. Сиденко. — Ін-т економіки і прогнозування НАН України. — Київ, 2011. — 488 с.
17. Статистика сільського господарства. Статистика рибного господарства. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://stat6.stat.lviv.ua/DKS/ukr>.
18. Шарипов Ш. И. Институциональные факторы формирования многоукладной аграрной структуры / Ш. И. Шарипов // Региональная экономика: теория и практика. — 2009. — № 19(112). — С. 49-52.
19. Torre A. Traversac J. B. Territorial Governance: Local Development, Rural Areas and Agrofood Systems / A. Torre, J. B. Traversac. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://spatial-economics.com/eng/images/4_2011/ukrainsky.pdf.

Рецензент: д.е.н., доцент Яценко О.В.